

DOI 10.47315/archives2024.338.028

УДК 929.53Шевченко

Рена Коваленко

головна спеціалістка

відділу використання інформації документів,

Державний архів Київської області

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4081-1935>

РЕВІЗЬКІ КАЗКИ ЯК ДЖЕРЕЛО ГЕНЕАЛОГІЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ В ГАЛУЗІ ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВА

Анотація. Мета роботи полягає в розкритті для шевченкознавства інформаційного потенціалу документів ревізького відділення Київської казенної палати, а саме ревізьких казок 1795–1850 рр. по селах Звенигородського повіту Київської губернії, що зберігаються в Державному архіві Київської області, та введенні в науковий обіг великого масиву документів, які на сьогоднішній день нечасто використовуються шевченкознавцями як джерела досліджень із генеалогії Тараса Шевченка та ряду інших дотичних до поета осіб. Ціль цього дослідження полягає також у частковому заповненні лакун у шевченкознавстві шляхом проведення компаративного аналізу ревізьких казок і надання їм оцінки порівняно з іншими джерелами. В основу методології дослідження покладено комплексне використання історико-порівняльного і лонгітюдного методів, а також застосування прийомів, притаманних спеціальним історичним дисциплінам, таким як біографістика, хронологія, палеографія і генеалогія. Використання порівняльно-хронологічного і джерелознавчого аналізу, синтезу й узагальнення інформації дозволило уточнити, поставити під сумнів, а в ряді випадків спростувати деякі існуючі загальноприйняті факти з родоводу поета. **Наукова новизна** статті полягає у розширенні джерельної бази з вивчення родоводу Т. Шевченка і позиціонуванні ревізьких казок як повноцінного генеалогічного джерела з шевченкознавства. Ретельне порівняння бібліографічних джерел із відомостями ревізійних списків дозволило зробити **висновок** щодо необхідності подальшого використання архівного контенту, в т. ч. ревізьких казок, у компаративному вивченні генеалогії Т. Шевченка та висунути ряд припущень і стверджень щодо наявності неточностей в питаннях родоводу поета і біографії його дитячого захоплення – Оксани Коваленко. Тільки ретельне порівняння усної традиції з архівними джерелами дозволить усунути наявні «білі плями» у шевченкознавстві.

Ключові слова: Тарас Шевченко; Оксана Коваленко; шевченкознавство; генеалогія; родовід; ревізькі казки.

Мабуть, мало знайдеться в Україні історичних осіб, окрім Тараса Григоровича Шевченка, чиє життя і діяльність так ретельно б вивчалися. І це цілком зрозуміло, бо все, що його стосується, – починаючи від

© Р. Коваленко, 2024

родового коріння і завершуючи багатогранною творчістю, – є символом української ідентичності.

Біографами Т. Шевченка були відомі сучасники і пізніші дослідники¹, дехто з них присвятив шевченкознавству і, в т. ч., вивченню родоводу Кобзаря, все життя². Довгий час основним джерелом інформації про родовід поета слугувала усна традиція, спогади його численних родичів, односельців і знайомих. Дещо пізніше в пригоді дослідникам стали архівні джерела, насамперед метричні книги й сповідні розписи. Серед сучасних авторів найглибші дослідження родоводу Т. Шевченка були проведені Д. Красицьким, М. Лисенком, С. Чаніним, Г. Карпінчук³.

Неоціненною скарбницею для вивчення родоводу людини, чії предки у XVIII–XIX ст. проживали на території Київської губернії, є ревізькі казки. Але ті з них, що зберігаються у Державному архіві Київської області, вивчалися лише одиницями з шевченкознавців. Саме з огляду на унікальність та інформаційну цінність цих джерел було проведено поглиблене вивчення ревізьких казок, метою якого стало виявлення документів, пов'язаних із родовим корінням Т. Шевченка.

У ході пошуків з'ясувалося, що цей вид архівних документів, досить популярний серед дослідників-генеалогів, не лише недостатньо вивчений фахівцями-шевченкознавцями, але й містить інформацію, яка доповнює і корегує загальноприйняті факти з родоводу поета. Отож, метою дослідження стало не тільки розгорнуте викладення змісту ревізьких казок 1795–1850 рр. щодо Шевченкового родоводу, але й порівняльний аналіз вже встановлених фактів або запропонованих дослідниками версій з контентом цих джерел. Тому наша публікація, не претендуючи на вичерпне генеалогічне та біографічне дослідження, покликана заповнити певні лакуни у джерелознавчій базі з цього питання, оскільки нечисленні дослідники, які використовували інформацію з ревізьких казок, обмежу-

¹ *Конисский А. Я.* Жизнь украинского поэта Тараса Григорьевича Шевченко : (критико-биографическая хроника. 1814–1861). Одесса : Тип. Южно-Рус. О-ва Печатного Дела, 1898. 730 с.; *Конисский О. Я.* Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя. Київ : ТОВ «Видавництво «КЛЮ»». 2014. 672 с.; *Яковенко В. И.* Т. Г. Шевченко. Его жизнь и литературная деятельность : биографический очерк. С.-Петербург : Обществ. Польза, 1894. 96 с.; *Зайцев П.* Життя Тараса Шевченка. Київ : «Мистецтво». 1994. 352 с.; *Жур П.* Літо перше. З хроніки життя і творчості Тараса Шевченка. Київ : «Дніпро», 1979. 278 с.

² Історіографія з цього питання обширна і не є предметом нашого дослідження. Надалі ми будемо аналізувати окремі тези ряду авторів у контексті їхньої суголосності з інформацією, представленою в ревізьких казках.

³ *Красицький Д.* Родовід // Слово і час. 1991. № 5. С. 86–90; *Лисенко М.* Коріння Шевченкового роду. Генеалогія і спогади. Львів : Априорі, 2015. 336 с.; *Чанін С. В.* Великий рід великої людини. Науково-популярний нарис про Т. Г. Шевченка та його родовід. Київ : ТОВ «ЕЛІБРЕ», 2008. 158 с.; *Карпінчук Г.* Рід Шевченкової матері Катерини Бойко // Слово і Час. 2019. № 3. С. 3–26.

валися лише посиланням на посімейні списки родин Тарасових дідів – Івана Шевченка та Якіма Бойка за 1816 р., фактично ігноруючи записи щодо решти родичів поета й документи ревізій за інші роки⁴.

Спочатку декілька слів про саме джерело. Причиною введення ревізій («подушних переписів») була зміна податкової політики: згідно з указом Петра I від 26 листопада 1718 р. подвірне оподаткування замінили подушним.

Отже, ревізькі казки, або, як часто перекладають українські науковці, «ревізійні списки»⁵ – це документи поіменного перепису населення Російської імперії, метою якого було подальше оподаткування переписаного населення, тому до проведення ревізій підходили дуже ретельно. У період із 1719–1858 рр. у Російській імперії було проведено 10 ревізій.

На території Правобережної України ревізії були запроваджені після входження її до складу Російської імперії внаслідок другого поділу Польщі у 1793 р. П'ята всеросійська ревізія, проведена в 1795 р., стала першою для цих приєднаних територій. Під час проведення ревізій записи здійснювалися за повітами окремо для кожної категорії податного населення, і кожний населений пункт переписувався окремо, незалежно від його розмірів. На представників різних станів склалися окремі списки⁶. Остаточна перевірка ревізьких казок виконувалася спеціально відрядженими у повіти чиновниками, до обов'язків яких входив не тільки перегляд метричних книг, але й розшук прихованих і пропущених «душ»⁷. Але жодна ревізія не охоплювала всіх верств населення. Виключення становили дворяни, держслужбовці, козаки, домашні вчителі, майстри казенних заводів тощо⁸. Зауважимо, що під час проведення перших ревізій на українських теренах нерідко склалися списки дворян і шляхтичів, які не змогли довести своїх прав на дворянство; згодом багатьох із них було зараховано до окремої соціальної групи однодворців⁹. У ряді ревізьких казок, у т. ч. 1811 р., не зазначено осіб жіночої статі.

⁴ Див.: Лисенко М. Зазнач. твір; Карпінчук Г. Зазнач. твір.

⁵ Легун Ю., Петренко О. Матеріали ревізійного перепису населення 1795–1796 рр. у фондах Державного архіву Вінницької області : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Держархів Вінницької обл. Вінниця : О. Власюк, 2005. С. 4.

⁶ Легун Ю., Петренко О. Зазнач. твір. С. 8.

⁷ Энциклопедический словарь / издат.: Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. С.-Пб., 1898. Т. XXIII. Полутом 45. С. 241–242.

⁸ Лукомська І. Пошук родичів : самостійно та за гроші // Українська правда. 5 жовт. 2009 р. URL: <https://life.pravda.com.ua/travel/2009/10/5/28127/> (дата звернення: 09.01.2024).

⁹ Томазов В. В. Ревізькі казки // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ : Наукова думка, 2012. Т. 9. С. 147–148.

У Держархіві Київської області зберігаються ревізькі казки шести останніх ревізій: 1795, 1811, 1816, 1832–1834, 1850–1851, 1858 рр., а також деякі додаткові, наприклад 1822, 1842, 1863, 1865, 1868, 1870–1874 рр. До речі, у зв'язку з великим обсягом робіт із перепису населення ревізії затягувалися не на один рік. Мабуть, із цим і пов'язані деякі розходження в їхньому датуванні серед дослідників. Як правило, ревізькі казки містять дату перепису, назву губернії, повіту, населеного пункту, власника кріпосного містечка або села. У кінці ревізької казки по кожному населеному пункту зазначені кількість «душ» чоловічої і жіночої статі та підписи відповідальних осіб¹⁰. Із сьомої ревізії (1816 р.) на лівій половині аркуша записувалися чоловіки, на правій – жінки. У посімейних списках вказані відомості про власника двору та його родичів із зазначенням ступеня родинних зв'язків, кількість років за попереднім і триваючим переписом (для чоловіків), тільки за триваючим переписом – для жінок. Записи супроводжувалися примітками про відсутність деяких осіб під час перепису – помер, у рекрутах, утік, переселений (із зазначенням року) тощо, що дозволяло відслідковувати міграційні процеси, демографічні і соціальні зміни.

Вихідною точкою нашого генеалогічного пошуку став унікальний документ, внесений в 2010 р. до Державного реєстру національного культурного надбання України. Йдеться про Ревізьку казку с. Кирилівка Звенигородського повіту Київської губернії, датовану 9 березня 1816 р., де під № 32 розміщений посімейний список родини Шевченків – кріпаків поміщика Василя Васильовича Енгельгардта, в якому зазначений дворічний Тарас – майбутній великий український поет, художник і громадський діяч Т. Шевченко¹¹. Характеристика цього документа, його зміст та форма вже були представлені громадськості раніше¹², але у зв'язку з його важливістю для нашого подальшого дослідження слід зупинитися на ньому ще раз. Отже, у списку великої родини Шевченків вказані: дід поета Іван Андрійович Шевченко, 59-ти років, його дружина Марфа, 50-ти років; син від першого шлюбу Григорій, 30-ти років, переведений з с. Моринці

¹⁰ Бойко Г. В., Камінська Н. В. Життєпис Тараса Шевченка у документах Державного архіву Київської області // Українська біографістика : зб. наук. праць. 2014. Вип. 11. С. 315–316.

¹¹ Держархів Київської обл. (Державний архів Київської області). Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 314. Арк. 11зв.–12.

¹² Тарас Шевченко. Документи та матеріали до біографії. 1814–1861 / ред.: Є. П. Кирилюк. Київ : Видавництво «Вища школа», 1982. С. 6–7; Бойко Г. В. Посімейний список Шевченків з Ревізької казки Київської губернії Звенигородського повіту с. Кирилівки // Архіви України. 2011. № 1. С. 174–177. Зокрема, в останній публікації зазначено, що «цей документ розміщений на цупкому папері формату А2 у рукописному вигляді».

у 1815 р.¹³, дружина Григорія Катерина, 30-ти років, їхні діти: донька Катерина, 12-ти років, сини: п'ятирічний Микита і дворічний Тарас; інші діти від першого шлюбу Івана Андрійовича – сини: Омелян, 26-ти років із дружиною Тетяною, 30-ти років і однорічною донькою Устиною; Сава, 23-х років із дружиною Дарією, 19-ти років і однорічною донькою Параскевою; Павло, 19-ти років і донька Євдокія, 17-ти років; донька Домна, 12-ти років від другого шлюбу Івана Андрійовича. Щодо останньої Д. Красицький писав, що народилася вона у 1804 р., що підтверджується цим записом, а померла у 1812 р.¹⁴, що цим же записом спростовується. Маємо зробити ще одне уточнення: С. Чанін, посилаючись на цю ревізьку казку, вказує, що в Сави Івановича були дівчатка-двійнятка: Устина й Параскева, які народилися в 1815 р.¹⁵ Насправді ж, у ревізькій казці йдеться про двоюрідних сестер-одноліток – доньок Омеляна й Сави, що підтверджується записами наступних ревізій.

У зв'язку з тим, що у названому вище списку вказана друга дружина діда Івана – Марфа, цікаво було «кинути» ретроспективний погляд, аби дізнатися про рідну бабусю Тараса. Таку змогу нам дала ревізька казка с. Кирилівка (саме так записана назва села і треба додати, що у переглянутих нами ревізьких казках назва «Керелівка» не зустрічається) за 1795 р., датована 5 вересня і підписана економом Вільшанського ключа¹⁶ Григорієм Червинським¹⁷. Зрозуміло, що перепис складався не один день, але ця офіційно вказана дата стане нам далі дуже в пригоді, коли знадобиться уточнити дату народження тієї чи іншої особи, оскільки в ревізьких казках вказувалося, скільки повних¹⁸ років

¹³ Щодо дати повернення Григорія Івановича до Кирилівки серед дослідників є розбіжності. Наприклад, П. Зайцев вважає, що це відбулося у 1816 р. *Див.: Зайцев П.* Знач. твір. С. 12.

¹⁴ *Красицький Д.* Знач. твір. С. 89; Шевченківська енциклопедія: у 6 т. / НАН України, Ін-т літ-ри ім. Т. Г. Шевченка / ред.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. Т. 5. Київ, 2015. С. 501.

¹⁵ *Чанін С. В.* Знач. твір. С. 22–23.

¹⁶ До Вільшанського ключа входили: містечко Вільшана, села Петрики, Сегединці, Гнилець, Пединівка, Моринці, Кирилівка, Товста, Зелена Діброва, В'язівка, Воронівка, Топильна, Лозуватка, Кам'януватка, Княжа, Чичиркозівка, Козацька Долина, Павлівка, Тарасівка, Майданівка, Будище. *Див.: Пивовар А. В.* Відомості про склад смілянських маєтностей Г. Потьомкіна на час їх придбання у 1787 році. Додатки: Алфавіти поселень «київських» повітів Вознесенського намісництва 1796 року // *Мислене древо. Наука. Історичні джерела.* URL: <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/HistSources/Voznes1796.html/> (дата звернення: 09.01.2024).

¹⁷ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 9. Арк. 200зв. Щоправда, в документі зазначено, що ця копія відповідає оригіналу і засвідчена іншою особою.

¹⁸ Тут і далі підкреслено нами – *Р. К.*

було людині на момент перепису. Але повернемося до нашого документа (запис № 30). З нього ми дізнаємося, що першою дружиною Івана Шевченка, якому на той час виповнилося 39 років, була Агрипина (в народі називали Горпиною) Сергіївна, 38-ми років. Старшому сину Григорію – батьку Тараса – на той час було десять років, його братам Омеляну й Саві – шість і три відповідно, а сестрам Олені та Євдокії – п'ять і один рік. Про заняття Івана Андрійовича було зазначено: «упражняється в хлебопашестве»¹⁹.

У тому ж документі знаходимо ще один цікавий запис (№ 104). Йдеться про прабабусю Тараса – матір Івана Андрійовича Шевченка – Єфросинію Іванівну, 50-ти річну вдову (ймовірно, у визначенні віку сталася помилка), яка жила разом зі своїми молодшими синами: Кіндратом, 30-ти років та Олексієм, 26-ти років, а також невістками: Мариною Євстафіївною, 29-ти років і Мариною Микитівною, 25-ти років, онуками: дворічним Григорієм і однорічним Пантелеймоном. Ця родина також займалася хліборобством²⁰. Таким чином, як видно з документів, ремесло шевця, яким володів, на думку дослідників, батько Єфросинії Іван Швець²¹ і яке, власне, лягло в основу прізвища роду Шевченків, не стало основним заняттям і джерелом доходу його нащадків. Щоправда, Є. Букет, посилаючись на генеалогічні дослідження М. Лисенка – праправнука поета по брату Йосипу, стверджує, що прапрадід Тараса Шевченка Іван іменувався Шевченком, а ім'я засновника роду Шевця поки що залишається невідомим²². Зазначений запис у ревізській казці заперечує твердження Д. Красицького – племінчатого правнука поета по старшій сестрі Катерині, який спирався на усні перекази, що поетові прадід Андрій і прабабуся Єфросинія померли в один рік, оскільки остання у 1795 р. уже була вдовою, а прожила, згідно з дослідженнями того ж Д. Красицького, який використовував документи Духовної консисторії, до 1810 р.²³ Тож можна зробити висновок,

¹⁹ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 9. Арк. 173.

²⁰ Там само. Арк. 182.

²¹ Чабан А. Шевченків родовід. URL: <http://zdibrova.narod.ru/base/announcements/achaban.pdf> (дата звернення: 10.01.2024); Шевченків родовід // Громада. Товариство української культури в Угорщині. № 1(125). Січ.–берез. 2014 р. URL: http://hromada.hu/2014/nov_125/juvilej/rodovid.htm (дата звернення: 10.01.2024).

²² Букет Є. Рід Шевченків // Шевченкіана. Київ : Український пріоритет, 2011. С. 250–251.

²³ Красицький Д. Зазнач. твір. С. 86. Такої ж дещо романтичної точки зору щодо дати смерті Андрія Товстика Безрідного-Шевченка – Тарасового прадида дотримується й С. Чанін. Див.: Чанін С. В. Зазнач. твір. С. 16–17, 20. 1810 р., як ймовірний рік смерті Андрія Шевченка, вказує також «Шевченківська енциклопедія». Див.: Шевченківська енциклопедія ... Т. 5. С. 500.

що Андрій Шевченко помер не у 1810 р., а не пізніше початку вересня 1795 р.²⁴ Наведені відомості також спростовують твердження про те, що дід поета Іван Андрійович був найменшим у сім'ї²⁵: з ревізьких казок випливає, що він був найстаршим сином у родині, принаймні, з тих, які залишилися в живих і проживали в Кирилівці. Також слід зазначити, що ані в цій, ані в наступних ревізьких казках по цьому селу не зустрічається ім'я ще одного з братів Івана Андрійовича – Михайла²⁶, тож можна припустити, що він помер молодим. Інформація про братів Івана Андрійовича – Кіндрата й Олексія щонайменше доповнює (якщо не спростовує) твердження П. Жура щодо того, що Андрій Швець та Фросина Іванівна Шевчиха мали синів Івана і Євстратія (Оністратія)²⁷. Скоріше за все, тут має місце певна плутанина у гілках Шевченкового родоводу²⁸. На жаль, ревізькі казки цей факт не висвітлюють, тому до історії цієї родини ми будемо звертатися лише побіжно.

До наступної ревізії, датованої 12 вересня 1811 р., у родині Шевченків відбулися суттєві зміни. Дід Іван Андрійович, якому виповнилося 55 років (запис № 33), так само проживав у Кирилівці з синами: Омеляном, 22-х років і Савою, 19-ти років, але у нього ще народився третій з дядьків Тараса – Павло, якому на той момент виповнилося 15 років. Батько ж поета Григорій Іванович, як зазначено у документі, в 1810 р. був переведений в с. Моринці²⁹.

Брати Івана Андрійовича: Кіндрат, 46-ти років, який мав трьох синів (Григорія 1-го, 18-ти років, Мирона, 15-ти років і Григорія 2-го, восьми років) та Олексій, 42-х років, який також мав трьох синів (Пантелеймона, 17-ти років³⁰, дев'ятирічного Марка і семирічного Федо-

²⁴ Щоправда, М. Лисенко вказує іншу дату – 1765 р. *Див.: Лисенко М.* Знач. твір. С. 120. На наш погляд, ця дата теж є малоімовірною, бо, якщо довіряти записам ревізьких казок, молодший син Тарасового прадіда Андрія – Олексій народився приблизно у 1769–1770 рр.

²⁵ Шевченків родовід // Громада. Товариство української культури в Угорщині. № 1(125). Січ.–берез. 2014 р.: URL: http://hromada.hu/2014/pov_125/juvilej/godovid.htm (дата звернення: 07.01.2024).

²⁶ Красицький Д. Знач. твір. С. 86.

²⁷ Жур П. Знач. твір. С. 72.

²⁸ Одні дослідники вважають Євстрата сином Андрія і Єфросинії. *Див.: Лисенко М.* Знач. твір. С. 120. Інші, зокрема Д. Красицький і Ю. Ковтун пишуть, що Катерина Михайлівна Шевченко – єдина донька Михайла Андрійовича породичалася з Євстратом (Оністратієм) Андрійовичем Шевченком, своїм однофамільцем. *Див.: Красицький Д.* Знач. твір. С. 87; *Ковтун Ю.* Кохані жінки Шевченка : Тарасові музи. Київ : «Україна», 2004. С. 30.

²⁹ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 254. Арк. 579.

³⁰ Відомості про старшого сина Олексія Андрійовича – Пантелеймона відсутні у генеалогічному дереві, представленому С. Чаніним. *Див.: Чанін С. В.* Знач. твір. С. 17.

та), на той момент вже розділилися, але жили поряд (записи №№ 125 і 126)³¹. Оскільки, як уже відмічалось, особи жіночої статі в цій ревізській казці не зазначалися, вказати жіночий склад родин не можливо.

Як відомо, на той час Григорій Іванович уже був одружений на Катерині Якимівні (у дівочтві – Бойко) і мав дітей. У ревізській казці с. Моринці Звенигородського повіту Київської губернії під № 218 зазначений Шевченко Григорій Іванович, 26-ти років, який був переведений з с. Кирилівка у 1811 р. (у документах час від часу трапляються невідповідності) та його однорічний син Микита³². Зрозуміло, що відомості про матір і сестер Т. Шевченка відсутні.

Село Моринці, в якому пізніше й народився Тарас, у біографії поета з'явилося не випадково. Там, в оселі під № 121 жив дід по материнській лінії Бойко Яким Омелянович («Емельянов») (саме таке ім'я та по батькові записано у ревізських казках). Якому Омеляновичу (а не Івановичу, як це найчастіше прийнято вважати³³) на той час виповнилося 56 років (на момент попередньої ревізії 1795 р. – 40), а його сину Павлу – 24 (у 1795 р. – вісім)³⁴. Про те, що йдеться саме про діда Тараса Шевченка, свідчить той факт, що у досить великому як на той час с. Моринці (243 записи, 794 особи чоловічої статі) мешкав лише один Яким Бойко. Спираючись на ревізську казку наступного перепису 1816 р., Г. Карпінчук у ґрунтовному дослідженні материнської гілки родоводу поета також визначає по батькові Якіма Бойка як «сина Омеляна»³⁵.

Під № 113 зазначено господарство Івана Омеляновича Бойка, ймовірно, брата Якіма Омеляновича³⁶, якому на момент попередньої

³¹ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 254. Арк. 588зв.

³² Там само. Арк. 684зв.

³³ *Красицький Д.* Зазнач. твір. С. 86; *Чанін С. В.* Зазнач. твір. С. 14; Шевченківська енциклопедія ... Т. 5. С. 501. І. Дзюба допускає припущення, що Яким Бойко був сином Івана Бойка (Бойчука) – побратима легендарного отамана карпатських опришків Олекси Довбуша. *Див.: Дзюба І.* Тарас Шевченко. Життя і творчість. Київ : Видав. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 18–19. Деякі видання взагалі не вказують по батькові Якіма Бойка. *Див.: Шевченківський словник: у 2 т. Т. 1 / відп. ред. Є. П. Кирилюк ; Ін-т літ-ри ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. Київ : Головна редакція УРЕ, 1976. С. 79.* Частина дослідників категорично не погоджується з версією про опришківське походження Якіма Бойка. *Див.: Шудря М.* Шевченків родовід // Віче. 2006. № 5/6. С. 29; *Карпінчук Г.* Зазнач. твір. С. 9–11.

³⁴ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 254. Арк. 673.

³⁵ *Карпінчук Г.* Зазнач. твір. С. 11, 24.

³⁶ Щоправда, наше припущення не суголосне із твердженням С. Чаніна щодо того, що в Якіма Бойка був брат на ім'я Павло. *Див.: Чанін С. В.* Зазнач. твір. С. 14. Г. Карпінчук припускає вірогідність «крєвних зв'язків» між Якимом та Іваном, але не вказує, що вони могли бути братами. *Див.: Карпінчук Г.* Зазнач. твір. С. 11.

ревізії було 40 років³⁷ і який помер у 1802 р. В оселі проживали його три сини: Семен (на момент попередньої ревізії мав 21 рік, у 1810 р. був відданий у рекрути), діти Семена: Гаврило, десяти і Лазар, чотирьох років; Андрій, 33-х років і його трирічний син Кирило; Савелій, 22-х років³⁸.

Але повернемося до перепису 1816 р., складеного управителем маєтків В. Енгельгардта – штабс-ротмістром, поміщиком Данилом Дмитренком³⁹. Окрім вже розглянутого на початку статті унікального запису щодо родини Івана Андрійовича Шевченка, ми тут знаходимо ще ряд цікавих відомостей.

У родинях братів Івана Андрійовича теж відбулися зміни. В Олексія Андрійовича Шевченка (запис № 107), 46-ти років, у 1813 р. забрали в рекрути старшого сина Пантелеймона. З Олексієм і його дружиною Марією, 50-ти років, проживали сини: Марк, 13-ти та Федот, 11-ти років і доньки: *Фтекла*⁴⁰, восьми і Марія, шести років⁴¹. У сім'ї Кіндрата Андрійовича (№ 247), 50-ти років, ситуація склалася подібно: старшого сина Григорія у 1815 р. віддали в рекрути, сини Мирон і молодший Григорій, 19-ти і 12-ти років, жили при батькові. З осіб жіночої статі записані його дружина Марина, 46-ти років і донька Анна, 16-ти років⁴². У представленому М. Лисенком родоводі Кіндрата Андрійовича зазначені: Григорій, 1795 р. н., Мирон, 1798 р. н., Григорій, 1803 р. н. і Петро (рік народження – невідомий; у ревізійській казці не зазначений); донька Анна відсутня⁴³.

У с. Моринці й далі проживала родина другого діда Тараса Шевченка: Бойко Яким Омелянович (у тексті – «Яким Емильянов»), 60-ти років, зі своєю другою дружиною Меланією, 55-ти років, про яку дослідники пишуть, що вона була «ласкавою бабусею»⁴⁴ до дітей Катерини і Григорія Шевченків. У «Шевченківській енциклопедії» цю другу дружину Якіма Бойка помилково названо Мотреєю Боровиченковою⁴⁵. В тій же хаті (№ 109) жив син Якіма Омеляновича від першого шлюбу Павло, 28-ми років зі своєю дружиною Анною, 20-ти років⁴⁶ (скоріше

³⁷ Збіг у віці Івана і Якіма Бойків може бути пояснено трояко: вони могли бути двійнею (близнюками), мати різницю у віці в один рік (одному з них могло ще не виповнитися 41), або просто помилкою в записі.

³⁸ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 254. Арк. 672.

³⁹ Там само. Спр. 314. Арк. 70зв.–71.

⁴⁰ У ряді випадків у написанні імен збережено особливості правопису оригіналу, їх виділено курсивом.

⁴¹ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 314. Арк. 29зв.–30.

⁴² Там само. Арк. 60зв.–61.

⁴³ Лисенко М. Зазнач. твір. С. 114.

⁴⁴ Красицький Д. Зазнач. твір. С. 88.

⁴⁵ Шевченківська енциклопедія... Т. 5. С. 473.

⁴⁶ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 314. Арк. 192зв.–193.

за все, в імені – помилка, або Павло був одружений двічі, оскільки в наступних ревізьких казках і генеалогічних дослідженнях вказано ім'я «Матрона» (Мотрона, Мотря)).

Під № 194 зазначений Шевченко Григорій Іванович, якому на момент попередньої ревізії було 26 років, та його однорічний син Микита. Про обох записано, що були переведені в Кирилівку в 1815 р. Мабуть, із цих причин тут не вписані дружина Григорія Івановича та інші діти⁴⁷.

Посімейний список племінників Якима Омеляновича зазначений під № 101. Старший з них – Андрій був відданий в рекрути в 1812 р. У нього залишилася родина: мати Уляна Митодіївна, 55-ти років, сестри Сигклита і Домникія, 14-ти років, сини: Кирило, семи, Федір, трьох і донька Катерина, 11-ти років. В цій же оселі жили й інші нащадки брата Тарасового діда: син Савелій, 26-ти років із дружиною Оленою, 24-х років та Андрієві племінники (діти брата Семена): Гаврило, 14-ти, Лазар, восьми й Тетяна, десяти років⁴⁸.

Найбільш інформативними для нас стали ревізькі казки від 15 квітня 1834 р.

У с. Кирилівка, що на той час вже належало сину В. Енгельгардта – Павлу Васильовичу, як і раніше проживав Іван Андрійович Шевченко, якому виповнилося 72 роки, разом зі своєю третьою дружиною Марією, 47-ми років. Щодо віку Тарасового діда, зазначеного у ревізьких казках, є певні питання, на яких зупинимося трохи пізніше, але цей запис спростовує, зокрема, твердження П. Жура, про те, що «майже столітній Іван Андрійович Шевченко» був «втретє одружений – з дев'яностолітньою Марією»⁴⁹. З ними жив його наймолодший син Павло – нелюбимий Тарасів дядько, 37-ми років, разом із сім'єю: дружиною Агафією, 35-ти років і шістьма дітьми – синами: Петром, 16-ти, Леонтієм, 13-ти років і однорічним Григорієм; доньками: Єфимією, десяти, Анною, восьми та Настасією, трьох років⁵⁰. У дослідженні М. Лисенка також вказані шестеро дітей Павла Івановича, але їхні імена і роки народження дещо не співпадають: Петро, 1819 р. н., Єфимія, 1821 р. н., Леонтій, 1822 р. н., Ганна, 1824 р. н., Григорій, 1833 р. н., Федір, 1836 р. н. (про нього дізнаємося з ревізької казки 1850 р.); згадка про Настасію відсутня⁵¹. Про старшого сина Івана Андрійовича Григорія

⁴⁷ Там само. Арк. 211зв.–212.

⁴⁸ Там само. Арк. 190зв.–191.

⁴⁹ *Жур П.* Зазнач. твір. С. 72.

⁵⁰ Щодо останньої, її ім'я С. Чанін не згадує. *Див.: Чанін С. В.* Зазнач. твір. С. 23–24.

⁵¹ *Лисенко М.* Зазнач. твір. С. 124. Анастасія, а також Андрій та Євдокія не зазначені у ревізьких казках і в генеалогічному дереві Павла Івановича, складеному М. Лисенком. Вказані у «Шевченківській енциклопедії». *Див.: Шевченківська енциклопедія...* Т. 5. С. 501.

у перепису вказано, що він помер у 1824 р.⁵², і це не відповідає загальноновідомій даті смерті – 1825 р.⁵³

Інші дядьки Шевченка – Омелян⁵⁴ і Сава⁵⁵ разом із дружинами і дітьми жили окремо від свого батька (записи №№ 175 та 235). Відомості про цих родичів Т. Шевченка збиралися роками, з великими труднощами, по крихтах, і деякі сторінки їхнього життя не відомі й досі⁵⁶, тому має сенс зупинитися на них.

Омелян Іванович, 44-х років, мав дружину Євдокію, 28-ми років (згідно з генеалогічними розвідками С. Чаніна – третю⁵⁷) (запис № 175). Якщо згадати записи 1795 р. і підрахувати, то Омеляну Івановичу повинно було виповнитися 45 років, але згадаймо: ревізькі казки 1795 р. датовані вереснем, тобто на цей час йому вже виповнилося шість років, а перепис 1834 р. здійснювався у квітні. Тобто, на цей час 45 років йому ще не виповнилося. Разом із батьками жили двоюрідні брати і сестри Тараса: Феодосій, 15-ти, Михайло, десяти, Микита, восьми, Устинія, 19-ти, Марфа, п'яти і Мар'я, двох років⁵⁸. Про Омеляна Івановича Шевченка С. Чанін пише, що наприкінці першої чверті ХІХ ст. його було переведено до Херсонського маєтку В. Енгельгардта у с. Піски, а згодом – до містечка Улянівка. Там він одружився вдруге і мав дітей, які так і залишилися в Улянівці. У 1823–1824 рр. його було знов повернуто до Кирилівки, де він і одружився втретє. Відомості, вказані у дослідженні, частково не співпадають із зазначеними під час ревізії. Наприклад, донька Мар'я, згідно з дослідженням, звалася Маріамною. Щодо доньки Устини, стосовно якої С. Чанін висунув припущення, що вона проживала зі своєю матір'ю Тетяною Павлівною, посилаючись на сповідні розписи 1840 р., в яких Устинія відсутня в складі батькової родини, то вказаний запис ревізької казки засвідчує, що, принаймні, у 1834 р. дівчина перебувала з батьком⁵⁹. На наш погляд, у 1840 р. 25-ти річна Устинія могла вже бути заміжньою і жити з чоловіком.

Під № 235 записане подвір'я Сави Івановича Шевченка, якому виповнився 41 рік (мабуть, ситуація з підрахунком років аналогічна із братом Омеляном). Він проживав там із своєю дружиною Дарією, 37-ми років, сином Костянтином, 12-ти років і доньками: Анною, 14-ти років, Мар'єю, восьми і Агрифиною, чотирьох років. Про ще

⁵² Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 574. Арк. 287зв.–288.

⁵³ ЦДІАК України (Центральний державний історичний архів України, м. Київ). Ф. 127. Оп. 1013. Спр. 164. Арк. 796зв.

⁵⁴ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 574. Арк. 320зв.–321.

⁵⁵ Там само. Арк. 336зв.–337.

⁵⁶ Чанін С. В. Зазнач. твір. С. 79–90.

⁵⁷ Там само. С. 21.

⁵⁸ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 574. Арк. 320зв.–321.

⁵⁹ Чанін С. В. Зазнач. твір. С. 20–22, 87–91.

одну доньку Настасію записано, що вона втекла в 1832 р.⁶⁰ На жаль, сини Опанас і Павло, про яких пише С. Чанін⁶¹, у ревізській казці не згадуються, можливо, їх спіткала трагічна доля. Натомість у перепису вказані доньки Мар'я й Агрифина, яких не називає дослідник.

Особливий інтерес для нас представляє запис № 43, під яким зазначено Микиту Григоровича Шевченка – старшого брата поета, якому на той час виповнилося 23 роки. Він був одружений на 21-річній Євдокії та мав трирічного сина Савелія. Саме до його подвір'я був приписаний Тарас, якому виповнилося 20 років. Як відомо, перші роки після смерті Григорія Івановича його дітьми-сиротами опікувався дядько Павло, який, за висловом сестри Тараса Ярини, був «великим катюгою»⁶². Зазначений запис у ревізській казці може свідчити про те, що згодом Микита забрав дітей до себе. Ще й сам дуже молодий, Микита фактично замінив своїм рано осиротілим сестрам Ярині («Єрині»), 16-ти років, та одній з трьох Марій, 13-ти років, батька⁶³.

Знаходимо також відомості про сім'ї нащадків братів діда Івана – Кіндрата та Олексія Андрійовичів. Їх самих на той час вже не було в живих. Перший з них помер у 1827 р., а другий ще раніше – в 1822-му. Зазначимо побіжно, що в генеалогічному дереві Андрія Шевченка, складеному С. Чаніним, дати смерті його синів Кіндрата й Олексія вказані як невідомі⁶⁴. Після смерті Олексія на подвір'ї (№ 111) проживав його син Марко, 31-го року із сім'єю: дружиною Пелагією, 30-ти років і дітьми – синами: Савелієм, десяти, Антоном, дев'яти і Захарієм, чотирьох років, а також доньками: чотирьохрічною Феодосією і однорічною Варварою. До цієї ж оселі була приписана донька Олексія Андрійовича – Мар'я, про яку зазначено, що вона втекла в 1813 р.⁶⁵ У вже згаданому генеалогічному дереві Мар'я відсутня⁶⁶. Другий з синів Олексія – 29-ти річний Федот на той момент теж був одружений з 28-ми річною Акеліною і мав двох дітей – чотирьохрічну Ольгу і дворічного Корнія (запис № 109)⁶⁷.

Хата нащадків Кіндрата Андрійовича за № 276 належала його вдові Мар'ї, 64-х років і родинам двох його синів: Мирона 1-го, 37-ми років із дружиною Настасією, 37-ми років і доньками: Степанидою, 14-ти і Пелагією, восьми років і Григорія 2-го, 30-ти років із 27-ми річною

⁶⁰ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 574. Арк. 336зв.–337.

⁶¹ Чанін С. В. Зазнач. твір. С. 23.

⁶² Горбач Н. Життя та творчість Тараса Шевченка. Львів : «Каменярь», 2005. С. 13.

⁶³ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 574. Арк. 290зв.–291.

⁶⁴ Чанін С. В. Зазнач. твір. С. 17–18.

⁶⁵ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 574. Арк. 305зв.–306.

⁶⁶ Чанін С. В. Зазнач. твір. С. 17.

⁶⁷ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 574. Арк. 304зв.–305.

дружиною Ксенією і їхніми синами: дев'ятирічним Андрієм і однорічним Наумом⁶⁸.

Поряд (№ 275) стояла хата Григорія Євстратійовича Шевченка – їхнього родича. Самому хазяїну на той час виповнилося 49 років, а його синам Варфоломію (у документі записано «Вартоломей») та Михайлу 14 і чотири роки відповідно. 46-ти річну дружину Григорія звали Мартою, було в них кілька доньок: Катерина, 24-х, Олександра, 20-ти, Ульяна, 16-ти й Матрона, 11-ти років⁶⁹. А згадуємо ми про цю родину тому, що йдеться саме про того Варфоломія Григоровича Шевченка, який був троюрідним братом поета⁷⁰, до того ж породичався повторно з ним через свою сестру, яка побралася з Тарасовим братом Йосипом⁷¹. Він одним із перших почав опікуватися впорядкуванням могили Т. Шевченка в Каневі. У 1869 р. він звернувся до Канівської міської думи з пропозицією про передавання у спадкове користування 0,5 десятини землі навколо могили поета з метою встановлення огорожі та облаштування там фруктових садів, пропонуючи за це сплачувати щорічний оброк у розмірі 2 крб на користь міста. Дума визнала запропоновану суму цілком достатньою і почала готувати необхідні документи для передавання землі⁷². Як зазначає В. Сокур, незадовго до смерті Варфоломія Григоровича викупив цю ділянку за 100 крб сріблом і подарував місту разом із 3 тис. крб сріблом, які вклав у державний банк, заповівши, щоби відсотки від цього депозиту міська влада використовувала на утримання могили⁷³.

На 15 квітня 1834 р., яким датовано цю ревізьку казку, сім'я Бойків, як і раніше, жила у с. Моринці (запис № 233). Дід Яким Омелянович помер у 1831 р. (можливо, 1830 або 1833 р. – у документі є виправлення)⁷⁴, а на подвір'ї проживала його друга дружина Меланія, 73-х років, син від першого шлюбу Павло, 46-ти років разом зі своєю дружиною Матроною, 38-ми років, а також «прийнятий у двір» Осиф Григорович Шевченко, 12-ти років⁷⁵. Як відомо, сім'я Бойків утримувала Йосипа після смерті батьків.

У ревізькій казці 1834 р. знаходимо відомості й про інших родичів Т. Шевченка по материнській лінії. За нашим припущенням, всі вони

⁶⁸ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 574. Арк. 346зв.–347.

⁶⁹ Там само. Спр. 9. Арк. 305зв.–306, 346зв.–347.

⁷⁰ Сокур В. Жінки у житті Шевченка // Дивосвіт. 2012. № 2. С. 33.

⁷¹ Дзюба І. Зазнач. твір. С. 22.

⁷² Держархів Київської обл. Ф. Ф-1. Оп. 295. Спр. 64061. Арк. 1–2.

⁷³ Сокур В. Зазнач. твір. С. 33–34.

⁷⁴ У «Шевченківській енциклопедії» рік його смерті вказаний як невідомий. Див.: Шевченківська енциклопедія... Т. 5. С. 501. Г. Карпінчук вказує точну дату смерті Якіма Бойка: 04.10.1833. Див.: Карпінчук Г. Зазнач. твір. С. 24.

⁷⁵ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 574. Арк. 459зв.–460.

доводилися племінниками або внучатими племінниками Тарасовому дідові – Якиму Омеляновичу Бойку.

Племінник Савелій Іванович Бойко, якому в 1816 р. було 26 років, тепер вже мав 44 роки (запис № 140). Був одружений з 42-х річною Оленою («Елена») і мав п'ятеро дітей: 22-х річного Філона, 13-річного Олександра, трирічного Кузьму, 11-ти річну Улиту і дев'ятирічну Анну⁷⁶.

Подвір'я № 195 належало внучатому племіннику Якіма Омеляновича – Гаврилу Семеновичу Бойку, якому під час попередньої ревізії було 14 років, а тепер виповнилося 32. Він жив там із дружиною Любовією, 29-ти років, сином Омеляном, трьох років, донькою Агафією, п'яти років. В цій же оселі мешкав його молодший брат Лазар, 26-ти років (на момент попередньої ревізії було вісім років) із дружиною Парасковією, 20-ти років⁷⁷.

Під № 232 записана родина Кирила Андрійовича Бойка – ще одного внучатого племінника Якіма Омеляновича Бойка, якому на момент попередньої ревізії було сім років, а у 1834-му виповнилося 25. У 1830 р. він втік, залишивши дружину-однолітку Єрину. У тому ж році, 6 червня, повернувся «з бігів», про що свідчить додаткова ревізька казка. На тому ж подвір'ї проживав його молодший брат Федір, 21-го року (в 1816 р. був трирічною дитиною) з 20-ти річною дружиною Єфимією і однорічною донькою Мар'єю⁷⁸.

Маємо ще згадати улюблену старшу сестру і няньку поета – Катерину. Як відомо, вона вийшла заміж за Антона Григоровича Красицького в с. Зелена Діброва. Ревізька казка по цьому селу датована 10 квітня 1834 р. Сім'я Красицьких була дуже велика. В одному дворі (№ 26) мешкало разом із дітьми 28 осіб. Антону Григоровичу на момент перепису було 30 років, Катерині Григорівні – 27. У них були доньки Олена і Феодора, семи і шести років і син Стефан, двох років⁷⁹. Катерина народжувала 12 разів, але половина її дітей вмерла ще у дитинстві. Сама вона померла в 1848 р. Згідно з дослідженнями М. Лисенка, до 1835 р. у неї народилися: Олена (1825 р. н.), Феодора (1827 р. н.), Феодосія (1829 р. н.) і Соломія (1830 р. н.) (дві останні у ревізькій казці відсутні), Степан (1835 р.)⁸⁰. Щодо останнього, то вказана М. Лисенком дата потребує уточнення, оскільки за ревізькою казкою 1834 р. Степану (Стефану) вже було два роки.

Мабуть, вже час зупинитися на деяких суттєвих невідповідностях між ревізькими казками й іншими генеалогічними джерелами. Певні

⁷⁶ Там само. Арк. 438зв.–439.

⁷⁷ Там само. Арк. 449зв.–450.

⁷⁸ Там само. Арк. 459зв.–460, 478зв.–479.

⁷⁹ Там само. Спр. 579. Арк. 51зв.–52.

⁸⁰ Лисенко М. Зазнач. твір. С. 107.

розходження існують у визначенні дати народження Івана Андрійовича Шевченка. Д. Красицький поставив під сумнів дату народження, зазначену в «Шевченківському словнику», а саме 1761 р. Шляхом співставлення різних джерел, включаючи архівні, він дійшов висновку, що дід Т. Шевченка народився в 1746 р.⁸¹ Такої ж думки дотримується Ю. Ковтун, наводячи аргументи, висунуті ще одним із перших дослідників біографії Т. Шевченка О. Кониським, який спирався на сповідні розписи⁸². М. Лисенко, не вдаючись у пояснення, відсунув цю дату ще далі – на 1742 р.⁸³ У «Шевченківській енциклопедії» всі ці версії піддані сумніву і найбільш вірогідною датою народження Івана Андрійовича названо 1751–1752 рр.⁸⁴ Зі свого боку зазначимо, що дати, обстоювані Д. Красицьким і М. Лисенком, означають, що між народженням Івана Андрійовича і наступного брата Кіндрата пройшло 19–23 роки, що виглядає дещо сумнівним. Те саме стосується і його віку на момент народження первістка: згідно з цими версіями, коли народився Тарасів батько Григорій, Івану Андрійовичу було щонайменше 35–39 років. Що ж ми маємо на підставі ревізьких казок? Шляхом простого підрахунку ми отримуємо таке: у ревізькій казці 1795 р. зазначено, що йому 39 років, тобто виходить, що він народився в 1756 р.; у ревізькій казці 1811 р. вказано, що йому 55 років, тобто дата народження співпадає; у 1816 р. він записаний як 59-річний, тобто виходить, що його рік народження 1757-й, але пам'ятаємо, що у ревізьких казках вказувалося, скільки повних років виповнилося людині. Виходить, що Іван Андрійович народився у проміжок між 9 березня (дата ревізької казки 1816 р.) і 5 вересня (дата ревізької казки 1795 р.), і на момент перепису 1816 р. йому ще не виповнилося 60. Щоправда, 1756–1757 роки народження Тарасового діда входять у суперечку з двома суттєвими моментами: по-перше, щодо його активної участі у Коліївщині 1768–1769 рр. (хоча, як знати, може 12–13-ти річний підліток і міг бути дотичним до тих бурхливих подій) і, по-друге, твердженню, що він помер у 103-річному віці (бо виходить, що у 93-річному). Не вкладається в нашу та інші концепції і ревізька казка 1834 р.: у ній зазначено, що Івану Андрійовичу – 72 роки, тобто, дата народження «пересувається» на 1862 р.

Подібна історія – з датою народження батька поета: згідно з ревізькою казкою 1795 р. Григорію Івановичу було 10 років, тобто, виходить рік народження 1785-й; у 1811 р. – 26 років (1785-й); у 1816 р. – 30 років (1786-й). Д. Красицький, порівнюючи метричні записи Кирилівської Івано-Богословської церкви, спростував цю дату і встановив, що роком

⁸¹ Красицький Д. Зазнач. твір. С. 87.

⁸² Ковтун Ю. Зазнач. твір. С. 27; Кониський О. Я. Тарас Шевченко-Грушівський... С. 60.

⁸³ Лисенко М. Зазнач. твір. С. 24.

⁸⁴ Шевченківська енциклопедія... Т. 5. С. 500.

народження батька Т. Шевченка був 1781 р.⁸⁵ Але залишається дивною «помилка» щодо вказаних осіб, яка уперто «кочує» з однієї ревізійської казки до наступної.

На жаль, ревізійські казки не дають нам пояснення виникнення «вуличного прізвиська» цієї родини Шевченків – «Грушівські». Як вважають деякі дослідники, Грушівською була одна з дружин Івана Андрійовича⁸⁶ і, оскільки він приєднав її господарство, то за родиною закріпилося на певний час це друге прізвище. Але в документах ревізій 1816–1834 рр. по с. Кирилівка прізвище з коренем «груш» відсутнє. Єдине виключення складає казка 1795 р.: при богадільні, серед інших, зазначений Ничипор («Никифор») Грушовий («Грушовий»), 75–79-ти річний вдівець⁸⁷, щодо якого у наступній ревізійській казці 1811 р. зазначено, що він помер у 1806 р.⁸⁸ Чи має він якесь відношення до Шевченків-Грушівських – не відомо.

Наступна ревізійська казка по с. Кирилівка, складена головним управителем за довіреністю – поміщиком, поручиком Павлом Лаврентійовичем Чайковським⁸⁹, датується 14 вересня 1850 р.

У с. Кирилівці в оселі за № 38, де до своєї смерті у 1849 р. проживав Іван Андрійович Шевченко⁹⁰, мешкав його молодший син Павло Іванович, 53-х років, із своєю дружиною Агафією Степанівною, 51-го року. З ними жили: старший син Петро, 32-х років зі своєю родиною: дружиною Параскевою Євтихіївною, 24-х років, синами: трирічним Тимофієм, однорічним Савелієм і дворічною донькою Єлисаветою; молодші сини: Григорій, 17-ти років і Федір, 12-ти років. Другий син Павла Івановича – Леонтій в 1848 р. був відданий у рекрути⁹¹.

⁸⁵ Красицький Д. Знач. твір. С. 87–88.

⁸⁶ Одні дослідники вважають, що Грушівська – це дівоче прізвище першої дружини Івана Андрійовича – Горпини Сергіївни. Див.: Тарас Шевченко. Документи та матеріали... С. 8; інші – що третьої – Марії Омелянівни. Див.: Чанін С. В. Знач. твір. С. 20. Натомість, Н. Горбач припускає непросте походження Шевченків і польське коріння прізвища «Грушівські». Див.: Горбач Н. Знач. твір. С. 6–9. На тому, що «Грушівські» – не «вуличне прізвисько», а власне прізвище пращурів Т. Шевченка, наполягали О. Кониський і М. Грушевський. Див.: Конисский А. Я. Жизнь украинского поэта... С. 17–35; Конисский О. Я. Тарас Шевченко-Грушівський... С. 37; Грушевський М. Дрібничка до генеалогії Шевченка // Записки товариства імені Шевченка : вид-во, присвяч. науці і письменству укр.-рус. народу. Львів : Накладом Т-ва імені Шевченка, 1895. Т. 5, кн. 1. С. 3–4.

⁸⁷ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 9. Арк. 200.

⁸⁸ Там само. Спр. 254. Арк. 611.

⁸⁹ Там само. Спр. 969. Арк. 92зв.–93.

⁹⁰ Ця дата, вказана в ревізійській казці, цілком збігається із загальновідомою. Див.: Красицький Д. Знач. твір. С. 86–87; Чанін С. В. Знач. твір. С. 16; Ковтун Ю. Знач. твір. С. 29.

⁹¹ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 969. Арк. 10зв.–11.

Під № 51 зафіксоване подвір'я поетового старшого брата Микити Григоровича Шевченка, 39-ти років. Разом із ним та його другою дружиною⁹² Пелагеєю Гнатівною, 25-ти років жили його діти (від обох шлюбів): Савелій, 19-ти, Петро, двох років, однорічний Федір, Надія, 15-ти та Ірина, шести років. До цієї ж оселі вписаний брат Микити – «Тарас Григорьев», якому на момент попередньої ревізії було 20 років і який був «уволен из крестьянства в 1835 году»⁹³.

Як зазначено у ревізській казці, Осип Григорович Шевченко (запис № 85) – молодший брат поета, 28-ми років, був переведений з с. Моринці у 1842 р. Разом із ним перебралася до Кирилівки і його сім'я: дружина Матрона Григорівна, 27-ми років, діти: Трохим (Тарасів хрещеник⁹⁴), семи років, Андрій, п'яти років і однорічна Васса⁹⁵. У генеалогічному дереві, складеному М. Лисенком, вказано шестеро дітей Йосипа: два Андрія, Григорій, Іван (роки народження не зазначені), Трохим, 1843 р. н. і Василь, 1847 р. н.; про доньку Вассу відомостей немає⁹⁶.

Під № 194 значиться посімейний список Бойченка Федора Кіндратовича, 41-го року, – недолугого чоловіка молодшої Тарасової сестри Ірини, кирилівського маляра-іконописця, п'яниці, який знущався зі своєї дружини. У листах до брата Микити у 1840 р. Т. Шевченко погрожував розібратися з тим «поганим маляром», «коли він не схаменеться»⁹⁷. Отож, родина Бойченка (щоправда, в усіх генеалогічних дослідженнях він названий Бойком) у 1850 р. складалася з дружини Ірини Григорівни, 32-х років (деяка невідповідність із загальновідомою датою народження – 1816 р.⁹⁸) і дітей: Лаврентія, десяти, Лонгина, дев'яти, Івана, чотирьох та Устини 12-ти років⁹⁹. Інформація про дітей частково не співпадає з генеалогічними дослідженнями М. Лисенка: в нього зазначені Лаврентій, 1838 р. н., Ларіон, 1840 р. н. (у ревізській казці відсутній), Логвин, 1842 р. н., Іван, 1845 р. н. і Валентина, 1849 р. н. (у ревізській казці відсутня), але зовсім не згадується Устина¹⁰⁰.

У ревізській казці знаходимо інформацію про інших родичів Т. Шевченка. Під № 130 зазначене подвір'я Федота Олексійовича Шевченка – племінника Тарасового діда Івана. Господарю на той час виповнилося 45 років, він, як і раніше, був одружений на Акиліні Павлівні,

⁹² Красицький Д. Зазнач. твір. С. 89.

⁹³ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 969. Арк. 14зв.–15.

⁹⁴ Красицький Д. Зазнач. твір. С. 90; Жур П. Зазнач. твір. С. 159–161.

⁹⁵ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 969. Арк. 21зв.–22.

⁹⁶ Лисенко М. Зазнач. твір. С. 38.

⁹⁷ Ковтун Ю. Зазнач. твір. С. 30.

⁹⁸ Красицький Д. Зазнач. твір. С. 89; Лисенко М. Зазнач. твір. С. 36.

⁹⁹ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 969. Арк. 42зв.–43.

¹⁰⁰ Лисенко М. Зазнач. твір. С. 36.

44-х років і мав доньку Ольгу, 20-ти років. Про його сина Корнія записано, що він помер у 1843 р.¹⁰¹

Його старший брат Марко, 47-ми років, проживав поряд (№ 132) із дружиною Дарією Омелянівною, 42-х років, синами: Антоном, 25-ти, Захарієм, 20-ти, Нестором, шести років і доньками: Феодосією 20-ти, Варварою 17-ти, Мариною, 16-ти, Аграфеною, 12-ти й Олександрою, восьми років. Разом із батьком мешкала й сім'я старшого Маркового сина – Савелія, 26-ти років: дружина Домникія Хомівна («Фомина»), 21-го року та однорічний син Захарій¹⁰².

Старший рідний дядько поета Омелян Іванович Шевченко, як зазначено у ревізії, помер у 1848 р.¹⁰³ На його подвір'ї (№ 206) жила дружина Євдокія Іванівна, 44-х років із неодруженим середнім сином Михайлом, 29-ти років, доньками Марфою, 21-го року, двома Маріями – 18-ти і 12-ти років і родинами інших синів. Старший з них, Феодосій, 31-го року, мав дружину Харитину Власівну, 29-ти років і синів: трирічного Данила та однорічного Герасима. Молодший – Микита (про нього записано, що він названий неправильно Ничипором), 24-х років, був одружений з 21-річною Ганною («Анною») Іванівною¹⁰⁴. За даними М. Лисенка, від трьох дружин Омелян Іванович мав 12 дітей: Устину, Феодосія, Феодосію, Михайла, Єфросинію, Дем'яна, Веклу (роки народження не зазначені), Олександра, 1816 р. н., Микиту, 1827 р. н., Марфу, 1829 р. н., Маріамну, 1832 р. н. і Марію, 1839 р. н.¹⁰⁵ Тобто, щодо декількох із них, зокрема Устини, Феодосія і Михайла ревізські казки допомагають встановити приблизну дату народження.

Про другого Тарасового дядька – Саву Івановича записано, що він помер у 1842 р. (№ 270)¹⁰⁶. Його дружина Дарія Іванівна, 53-х років, жила з молодшим сином Гаврилом, 14-ти років і родиною старшого сина Костянтина, 28-ми років – дружиною Тетяною Іванівною, 27-ми років і дітьми: чотирирічною Ксенією, трирічною Миланією, однорічним Трохимом¹⁰⁷.

¹⁰¹ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 969. Арк. 30зв.–31.

¹⁰² Там само.

¹⁰³ У «Шевченківській енциклопедії» та в генеалогічному дереві Омеляна Івановича Шевченка, складеному С. Чаніним, дата його смерті вказана як невідома. *Див.*: Шевченківська енциклопедія... Т. 5. С. 501; *Чанін С. В.* Зазнач. твір. С. 88–90.

¹⁰⁴ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 969. Арк. 44зв.–45.

¹⁰⁵ *Лисенко М.* Зазнач. твір. С. 123.

¹⁰⁶ У генеалогічному дереві Андрія Товстика Безрідного-Шевченка, складеному С. Чаніним, та «Шевченківській енциклопедії» дата смерті Сави Івановича Шевченка вказана як невідома. *Див.*: *Чанін С. В.* Зазнач. твір. С. 16; Шевченківська енциклопедія... Т. 5. С. 501

¹⁰⁷ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 969. Арк. 59зв.–60.

Ще раз згадаймо про родину «дядечка Гриня»¹⁰⁸ – Григорія Євстратовича Шевченка (№ 312). Йому було 56 років, він був одружений із 62-х річною Мотроною Кирилівною і жив із сином Михайлом, 20-ти років. А щодо старшого сина «Вартфоломія» маємо запис, що його було «звільнено з селянства у 1848 році»¹⁰⁹, тобто подібно до Т. Шевченка.

Поряд (№ 313) стояла хата ще одного племінника Тарасового діда – Мирона Кіндратовича, який помер у 1835 р. В оселі господарював його син Григорій, 46-ти років із дружиною Ксенією Савівною, 43-х років. З ними проживали восьмеро дітей: Андрій, 25-ти років із дружиною Ганною («Анною») Анікіївною, 20-ти років, Наум, 17-ти, Петро, 12-ти, Андронік і Федот, шести, Дмитро, чотирьох, Дарія, 15-ти й Анна, восьми років¹¹⁰.

Оскільки вивчення Шевченкового родоводу по матері, як правило, не йде далі згадки про Якіма Бойка і його дітей¹¹¹, ми зупинимось на цій гілці генеалогічного древа поета трохи докладніше. Ревізька казка 1850 р. по с. Моринці, складена 15 вересня і підписана управителем – поміщиком, поручиком Павлом Лаврентійовичем Чайковським¹¹², дозволяє нам висвітлити долі цих родичів поета.

Павлу Якимовичу («Акимов») Бойку, рідному дядькові Тараса по материнській лінії, в 1834 р. було 46 років, а до наступної ревізії він не дожив: помер у 1850 р. Дата його смерті, схоже, шевченкознавцям не була відома, зокрема, у «Шевченківській енциклопедії» та генеалогічному дереві, складеному Г. Карпінчук, вона не зазначена¹¹³. На його подвір'ї під № 250 продовжувала жити його вдова – 54-х річна Мотрона Онисимівна. Маємо тут ще один цікавий запис про те, що племінник Павла Якимовича – Осип Григорович Шевченко, якому на момент попередньої ревізії виповнилося 12 років, був переведений до с. Кирилівка у 1842 р.¹¹⁴

Подвір'я Савелія Івановича Бойка – племінника Тарасового діда по материнській лінії, якому під час попередньої ревізії було 44 роки

¹⁰⁸ Ковтун Ю. Зазнач. твір. С. 30.

¹⁰⁹ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 969. Арк. 69зв.–70.

¹¹⁰ Там само. Арк. 69зв.–70.

¹¹¹ Красицький Д. Зазнач. твір. С. 87. В. Портянко, узагальнюючи, пише: «Увесь «рід» Тарасової матері – моринецькі Бойки – складався з самих піших «халупників» та «найманців» – «цієї найубогішої верстви невільників». Див.: Портянко В. Тарасова мати // Вітчизна. 2009. № 9–10. С. 105. Міф про убогість Тарасового діда по материнській лінії спростовують С. Чанін і Г. Карпінчук. Див.: Чанін С. В. Зазнач. твір. С. 14; Карпінчук Г. Зазнач. твір. С. 5.

¹¹² Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 969. Арк. 274зв.–275.

¹¹³ Шевченківська енциклопедія... Т. 5. С. 501; Карпінчук Г. Зазнач. твір. С. 26.

¹¹⁴ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 969. Арк. 253зв.–254.

і який помер у 1841 р., зазначено під № 157. В обійсті мешкали його діти з родинами: Філон, 38-ми років; діти другого сина Олександра, відданого у рекрути в 1849 р. (під час попередньої ревізії йому було 13 років), – чотирьохрічний Корній і дворічна Євдокія; Кузьма («Козма»), 19-ти років із 20-ти річною дружиною Анастасією Хомівною; донька Улита, 27-ми років із двома позашлюбними дітьми – п'ятирічним Олександром і трирічною Анною¹¹⁵.

Гаврило Семенович Бойко, 48-ми років, внучатий племінник Якіма Омеляновича, проживав в оселі, зазначеній під № 211. Разом із ним проживали його дружина Любов Несторівна, 45-ти років, сини: десятирічний Олексій та трирічний Улян (про старшого Омеляна записано, що він помер у 1835 р). На цьому ж подвір'ї мешкав Гаврилів брат Лазар, 42-х років із дружиною Параскевою Юхимівною («Ефимовою»), 36-ти років і дітьми: дев'ятирічним Семеном, шестирічним Кирилом, 13-ти річною Агафією, трирічною Наталією та однорічною Євдокією¹¹⁶.

Ще один внучатий племінник – Федір Андрійович Бойко, 37-ми років із дружиною Єфимією Омелянівною, 36-ти років, їхні діти: восьмирічний Филімон, однорічний Василь, 17-ти річна Марія, п'ятирічна Мокрина й однорічна Уляна записані під № 249¹¹⁷.

Під № 115 зазначено обійстя Івана Савельовича (Васильовича – у документі різночитання) Терещенка, який помер у 1848 р., та його дружини Євдокії Іванівни, 47-ми років, до подвір'я якого, окрім власних дітей, були приписані й племінники, зокрема, Степан, якому під час попередньої ревізії виповнилося 19 років і який був переведений в 1842 р. у с. Софіївку Черкаського повіту¹¹⁸. Його брат Григорій Данилович, якому в 1834 р. було п'ять років, у 1849 р. був відданий в рекрути. А їхня мати, 54-х річна Ксенія Антонівна продовжувала жити в хаті родича. Тут йдеться про Тарасову мачуху з її дітьми¹¹⁹. Тож можемо зробити висновок, що доля помстилася цій недобрій жінці: під старість їй довелося доживати в чужій хаті, без дітей.

Настав час згадати про перше дитяче кохання Тараса. Ретельно вивчивши метричні записи і сповідні розписи, дослідники дійшли висновку, що мова йде про Оксану Коваленко, молодшу за нього на 2–3 роки.

У ревізській казці по с. Кирилівка за 1816 р. під № 35, по сусідству із Шевченками, вказана сім'я Коваленка Степана Григоровича, 40-а років: окрім нього самого зазначений його син від першого шлюбу дворічний Василій, п'ятирічний пасинок Прохор Романович Багеба,

¹¹⁵ Там само. Арк. 227 зв.–228.

¹¹⁶ Там само. Арк. 241 зв.–242.

¹¹⁷ Там само. Арк. 253 зв.–254.

¹¹⁸ О. Кониський, пише, що Степана було віддано «у москалі». *Див.: Кониський О. Я. Тарас Шевченко-Грушівський... С. 60.*

¹¹⁹ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 969. Арк. 215 зв.–217.

переведений з іншого села у 1815 р., і дружина Матрона, 27-ми років¹²⁰. Останній запис щодо пасинка Прохора спростовує твердження П. Жура і Ю. Ковтуна щодо того, що друга дружина Степана Коваленка Мотрона стала мачухою його сину Прохору¹²¹. Згідно із записом ревізької казки, якраз навпаки: це Степан став вітчимом сина Мотрони від першого шлюбу, а та стала мачухою Василю. Але згадуємо ми про цю сім'ю тому, що, як показує наступна ревізька казка, саме в ній народилася та Ксенія, якій присвячував свої поезії Т. Шевченко. У ревізькій казці 1834 р. знаходимо запис під № 193 про родину Степана Григоровича Коваленка, який помер у 1830 р.¹²² Матері на момент ревізії також уже не було в живих. До подвір'я були приписані їхні діти: сини Павло, 11-ти років, Василій, відданий у рекрути в 1833 р., пасинок Прохор, 23-х років і донька Ксенія, 17-ти років¹²³. Тобто, різниця у віці з Т. Шевченком становила саме три роки. Таким чином, ми можемо з великою долею вірогідності встановити ім'я і по батькові першого кохання поета – Оксани Коваленко. Більшість авторів, які писали про жіночі захоплення Т. Шевченка, не згадували, що по батькові вона – Степанівна¹²⁴.

Як бачимо, доля цієї родини склалася трагічно, але сама Оксана, на відміну від створеного Т. Шевченком поетичного образу дівчини-покритки, прожила досить благополучне життя. На відміну від частини шевченкознавців, які проєктували на реальну особистість її ліричний образ, стверджуючи, що вона була збездієннена, народила позашлюбну дитину і втратила розум¹²⁵, ряд дослідників, посилаючись на метричні книги, доводять, що Оксана вийшла заміж за Карпа Миколайовича Сороку в с. Пединівка і мала у шлюбі дітей¹²⁶. Ревізька казка 1850 р. с. Пединівка Звенигородського повіту цілком підтверджує цей факт. Запис № 155 зазначає, що в Карпа Миколайовича Сороки, 31-го року, була

¹²⁰ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 314. Арк. 12зв.–13.

¹²¹ *Жур П.* Зазнач. твір. С. 75; *Ковтун Ю.* Зазнач. твір. С. 37–38.

¹²² Згідно з метричними записами, як вказує П. Жур, датою смерті Степана Григоровича Коваленка є 22 березня 1831 р. *Див.: Жур П.* Зазнач. твір. С. 76.

¹²³ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 574. Арк. 324 зв.–325.

¹²⁴ Зокрема, нам ця інформація зустрілася лише тричі. *Див.: Шевченківська енциклопедія...* Т. 3. С. 422; *Жур П.* Зазнач. твір. С. 75–77; *Ковтун Ю.* Зазнач. твір. С. 36–39.

¹²⁵ *Зайцев П.* Зазнач. твір. С. 34, 130–131; *Данилюк Л.* Жінки, яких любив Кобзар // *Дніпро*. 2014. № 2. С. 70; *Шагинян М.* Шевченко / ред. В. Р. Щербина. Москва : Художественная литература. 1941. С. 111–113.

¹²⁶ *Жур П.* Зазнач. твір. С. 73–78; *Чемерис В.* «Ми вкупочці колись росли, маленькими собі любились...» (історія одного дитячого роману) // *Шевченківський красназничий альманах*. Київ : «Алвія», 2006. С. 62–65; *Горбач Н.* Зазнач. твір. С. 255–256; *Сокур В.* Зазнач. твір. С. 27; *Шевченківський словник...* Т. 1. С. 305; *Шевченківська енциклопедія...* Т. 2. С. 623; Т. 3. С. 422.

дружина Ксенія Степанівна, 30-ти років (нагадуємо, що у ревізьких казках, як і в сповідних розписах, трапляються неточності), і в них на той момент було вже п'ятеро дітей: п'ятирічний Євдоким, трирічний Іван, дев'ятирічна Параскева, семирічна Варвара¹²⁷ і однорічна Феодосія. Разом із ними до подвір'я були приписані й інші родичі: Карпів брат Іов (у 1834 р. йому було шість років, помер у 1835 р.), його ж сестра Мотрона, 25-ти років, Карпів двоюрідний брат – Роман Якович Яценко, якому під час попередньої ревізії було 24 роки, але у 1836 р. він помер, та дружина останнього – Марфа Микитівна, яка перебувала в «бігах» із 1837 р.¹²⁸ Тобто, господарювала Ксенія, фактично, у власній оселі, що на той час було неабиякою удачею. Її рідний брат Павло жив у Кирилівці, було йому в 1850 р. 27 років, був одружений на 26-ти річній Афонасії Іванівні і мав однорічного сина Семена. А от доля єдиноутробного брата Прохора Романовича Богібенка (Богібенка, Богіби) (у цій ревізькій казці він названий свояком) склалася трагічно: в 1834 р. у віці 23-х років він був відправлений на поселення до Сибіру¹²⁹.

Підводячи підсумок, зазначимо, що лонгітюдний підхід до вивчення Шевченкового родоводу на підставі ревізьких казок 1795–1850 рр. дає можливість отримати розгорнуту та динамічну картину розвитку генеалогічного древа поетового роду протягом більше ніж півстоліття. Тож документи ревізій можна вважати цінним історичним джерелом для генеалогічних досліджень із шевченкознавства. Проведений порівняльний аналіз інформації ревізьких казок із фактами, зазначеними у біографічних дослідженнях численних авторів, дозволив припустити, що ще однією ймовірною датою народження Тарасового діда Івана Андрійовича може бути 1756 р. і спростувати деякі усталені міфи й неточності, пов'язані з життям рідні Т. Шевченка та його близьких, зокрема, стверджувати, що прадід Тараса – Андрій Шевченко помер не пізніше 1795 р., що по батькові Тарасового діда по материнській лінії звали Якимом Омеляновичем, що перше дитяче захоплення поета – Оксана Коваленко мала досить благополучну долю, на відміну від створеного Т. Шевченком поетичного образу тощо.

¹²⁷ Як правило, дослідники вказують тільки цих двох старших дочок. Див.: Шевченківський словник... Т. 1. С. 305; Шевченківська енциклопедія... Т. 3. С. 422; Петровський В. В., Семененко В. І. У пошуках молодої чарівності (Т. Шевченко) // Історія України : Заборонені кохання : Особистості. Долі. Почуття. Харків : ВД «Школа», 2010. С. 378. В останній публікації стверджується, що Оксана все ж стала покриткою, але у 1840 р. вийшла заміж за кріпака в інше село і народила двох дітей – Параску і Варвару. Зі свого боку зазначимо, що у ревізьких казках зазвичай вказувався позашлюбний статус дитини, але стосовно дітей Ксенії Степанівни Сороки таких уточнень немає.

¹²⁸ Держархів Київської обл. Ф. Ф-280. Оп. 2. Спр. 969. Арк. 310зв.–311.

¹²⁹ Там само. Арк. 49зв.–50.

Ревізькі казки проливають деяке світло на материнську гілку родо-воду Т. Шевченка, що, як правило, розглядалася дослідниками досить поверхово, а саме дозволяють дослідити рід двоюрідного діда Тараса – Івана Омеляновича Бойка. Більш докладно, ніж у переглянутих нами наукових дослідженнях, ревізькі казки висвітлюють родовід Кіндрата Андрійовича та Олексія Андрійовича Шевченків (братів Тарасового діда Івана Андрійовича) та дядька поета – Сави Івановича. Ці джерела вказують дати їхньої смерті, а також дати смерті Сави та Омеляна Івановичів Шевченків, Павла Якимовича Бойка та інших персоналій, не відомих шевченкознавцям. Завдяки ревізьким казкам вдалося розширити перелік нащадків деяких родичів поета та в ряді випадків дізнатися про їхню долю (втечі з кріпацтва, віддання в рекрути). Отже, у подальших дослідженнях науковців вони мають зайняти належне місце поряд із метричними книгами і сповідними розписами, які активно використовуються шевченкознавцями. Одночасно зазначимо, що, як і у сповідних розписах, де вік людини зазначався «на око», і в метричних книгах, коли траплялося, що п'яні дячки плутали імена¹³⁰ і також вказували приблизний вік померлих та одружених¹³¹, так і в ревізьких казках маємо чимало неточностей і невідповідностей. Зокрема, дослідники відмічають нерідко приблизне визначення віку записуваних осіб і написання українських імен на польський або російський кшталт¹³². Це означає, що висновки можна робити, тільки ретельно зіставляючи усну традицію шевченкознавства зі всіма видами архівних джерел, і на цьому шляху є ще багато моментів, що потребують уточнення.

REFERENCES

1. Boiko, H. V. (2011). Posimeinyi spysok Shevchenkiv z Revizkoi kazky Kyivskoi hubernii Zvenyhorodskoho povitu s. Kyrylivky [The Family list of the Shevchenkos from the Revizka fairy tale, Kyiv province, Zvenygorod district, village Kyrylivka]. *Arkhivy Ukrainy*, 1, 174–177 [in Ukrainian].
2. Boiko, H. V. & Kaminska, N. V. (2014). Zhyttiepy Tarasa Shevchenka u dokumentakh Derzhavnoho arkhivu Kyivskoi oblasti [The biography of Taras Shevchenko in the documents of the State Archive of the Kyiv Region]. *Ukrainska biohrafistyka : zb. nauk. prats*, 11, 314–322 [in Ukrainian].
3. Chanin, S. (2008). *Velykyi rid velykoi liudyny. Naukovo-populiarnyi narys pro T. H. Shevchenka ta yoho rodovid* [A great family of a great man. A popular science essay about T. G. Shevchenko and his pedigree]. Kyiv : TOV «ELIBRE». 158 s. [in Ukrainian].
4. Horbach, N. (2005). *Zhyttia ta tvorchist Tarasa Shevchenka* [The life and work of Taras Shevchenko]. Lviv : «Kameniar». 304 s. [in Ukrainian].

¹³⁰ Жур П. Зазнач. твір. С. 73–74.

¹³¹ Тарас Шевченко. Документи та матеріали... С. 6–9.

¹³² Легун Ю., Петренко О. Зазнач. твір. С. 9–10.

5. Karpinchuk, H. (2019). Rid Shevchenkovoï materi Kateryny Boiko [The lineage of Shevchenko's mother, Kateryna Boyko]. *Slovo i Chas*, 3, 3–26 [in Ukrainian].
6. Konyskyi, O. Ya. (2014). *Taras Shevchenko-Hrushivskiy. Khronika yoho zhyttia* [Taras Shevchenko-Hrushivskiy. Chronicle of his life]. Kyiv : TOV «Vydavnytstvo «KLIO»». 672 s. [in Ukrainian].
7. Krasyskyi, D. (1991). Rodovid [The pedigree]. *Slovo i chas*, 5, 86–90 [in Ukrainian].
8. Kyryliuk, Ye. P. (Ed.) (1976). *Shevchenkivskiy slovnyk : u 2 t.* [Shevchenko's dictionary : in 2 vol.] (Vol. 1). Kyiv : Holovna redaktsiia URE [in Ukrainian].
9. Kyryliuk, Ye. P. (Ed.) (1982). *Taras Shevchenko. Dokumenty ta materialy do biohrafii. 1814–1861* [Taras Shevchenko. Documents and materials for biography. 1814–1861]. Kyiv : Vydavnytstvo «Vyscha shkola». 432 s. [in Ukrainian].
10. Lahun, Yu. & Petrenko, O. (2005). *Materialy reviziinoho perepysu naseleння 1795–1796 rr. u fondakh Derzhavnoho arkhivu Vinnytskoi oblasti* [The materials of the revision census of 1795–1796 in the fonds of the State Archives of the Vinnytsia region]. Vinnytsia : O. Vlasiuk, 2005. 72 s. [in Ukrainian].
11. Lysenko, M. (2015). *Korinnia Shevchenkovoï rodu. Henealohiia i spohady* [The roots of the Shevchenko family. Genealogy and memories]. Lviv : Apriori. 336 s. [in Ukrainian].
12. Zaitsev, P. (1994). *Zhyttia Tarasa Shevchenka* [The life of Taras Shevchenko]. Kyiv : «Mystetstvo». 352 s. [in Ukrainian].
13. Zhulynskiy, M. G. (Ed.) (2015). *Shevchenkivska entsyklopediia: u 6 t.* [Shevchenko's encyclopedia : in 6 vol.] (Vol. 5). Kyiv. 501 s. [in Ukrainian].
14. Zhur, P. (1979). *Lito pershe. Z khroniky zhyttia i tvorchosti Tarasa Shevchenka* [The first summer. From the chronicle of the life and work of Taras Shevchenko]. Kyiv : «Dnipro». 278 s. [in Ukrainian].

Rena Kovalenko

Chief Specialist of the Department

Use of Information Documents,

State Archives of the Kyiv Region

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4081-1935>

REVISION LISTS AS A SOURCE FOR GENEALOGICAL RESEARCH IN THE FIELD OF SHEVCHENKO STUDIES

Abstract. The purpose of the work is to reveal the informational potential for Shevchenko studies of the documents of the Revision branch of the Kyiv Treasury Chamber, namely the Revision Lists of 1795–1850 in the villages of the Zvenygorod district of the Kyiv province, which are preserved in the State Archives of the Kyiv Region, and to introduce a large array of documents into scientific circulation for Shevchenko studies, which today are rarely used by Shevchenko scholars as sources of research on the genealogy of Taras Shevchenko and a number of other persons related to the poet. The goal of this study is also to fill partially the mentioned lacunae in Shevchenko studies by conducting a comparative analysis of

the Revision Lists and providing their assessment compared to other sources. The basis of **the research methodology** is the complex use of historical-comparative and longitudinal methods, as well as the use of techniques inherent in special historical disciplines, such as biographical science, chronology, paleography and genealogy. The use of comparative-chronological and source analysis, synthesis and generalization of information made it possible to clarify, question, and in some cases refute some existing generally accepted facts about the poet's genealogy. The **scientific novelty** of the article lies in the expansion of the source base for the study of T. Shevchenko's pedigree and the positioning of the Revision Lists as a full-fledged genealogical source in Shevchenko studies. A careful comparison of bibliographic sources with the information of Revision Lists made it possible to draw a **conclusion** about the need in further use of archival content, including Revision Lists, in a comparative study of the genealogy of T. Shevchenko, and to put forward a number of assumptions and assertions regarding the present inaccuracies in the poet's genealogy and the biography of his childhood crush Oksana Kovalenko. Only a careful comparison of the oral tradition with archival sources will allow to eliminate the existing «white spots» in Shevchenko studies.

Key words: Taras Shevchenko; Oksana Kovalenko; Shevchenko studies; genealogy; pedigree; Revision Lists.